

**Zur
Theorie und Praxis
des modernen
Bibliothekswesens**

1 Gesellschaftliche Aspekte

Herausgegeben von Wolfgang Kienz
Karl Wilhelm Neubauer, Joachim Stoltzenburg

Verlag Dokumentation München

Zur Theorie und Praxis des modernen Bibliothekswesens. 1–3. Bd. München, 1976. Verlag Dokumentation.

A modern könyvtárügy elmélete és gyakorlata

Milkau korszakot teremtő Handbuch-jának első megjelenése után csaknem fél évszázaddal ismét egy háromkötetes, német nyelvű mű látott napvilágot, mely a teljesség igényével kívánja újrafogalmazni korunk könyvtárügyének kérdéseit. A külső megjelenésében is monumentális vállalkozásnak (1200 oldalon 28 szerző műve) már első kézbevételekor is súlyos kérdések merülnek föl: Lehetséges-e egyáltalán napjainkban a könyvtári elméletet és gyakorlatot egyetlen vállalkozás keretében

enciklopédikusan összefoglalni? Ha igen: milyen elméleti alapon? Hiszen a könyvtárügyet leírhatjuk gyakorlati megközelítéssel mint technológiát, leírhatjuk informatikai, kommunikációelméleti megközelítéssel, leírhatjuk szociológiai megközelítéssel és így tovább. Valamennyi megközelítés alkalmas a könyvtári jelenségek egy részének adekvát bemutatására, de melyikkel írható le a könyvtár és a könyvtárügy egésze? A magyar olvasó pedig különös érdeklődéssel figyelhet a külföldi kézikönyv-kísérletekre. A mi könyvtári szintézisünk – a Sallai–Sebestyén-féle kézikönyv – koncepciójában éppen negyedszázada született, megközelítésmódja – a könyvtári gyakorlat általánosított szintű és kritikailag elemzett leírása – megfelelt a kor legjobb színvonalának és könyvtárügyünk akkori tényleges szükségleteinek. S bár a „Sallai-Sebestyén” a magyar könyvtártörténet klasszikus műve lett s marad, mégsem mentheti föl az utókort kötelessége alól, hogy saját korának könyvtári szintézisét újrafogalmazza.

Az NSZK új könyvtárosi kézikönyve szakított a Milkau-féle gyakorlat-leírással, ugyanakkor nem kötelezte el magát egyetlen más módszer mellett sem, hanem eredeti megoldást, sajátos kompromisszumot választott: egyetlen egységes rendező elv helyett három, kötetenként változó elvet érvényesített. Ezeket már az alcímek is elárulják, az első köteté: a könyvtárügy elmélete és gyakorlata szociológiai szempontból; a másodiké: technológiai szempontból; a harmadik kötet pedig az üzemszerűezés nézőpontjából közelíti meg témáját. Az új mű felépítése ennek következtében teljesen más, mint a hagyományos könyvtártanoké, melyek a könyvtári munka egyes területeit veszik sorra, a dokumentumok útját követve (állománygyarapítás, feltárás, olvasószolgálat). A hagyományos tartalmi felosztással szemben itt más dimenziók érvényesülnek. Pl. az olvasószolgálat kérdései egyaránt szerepelnek a szociológiai

megközelítésű első kötetben (könyvtárhasználó vizsgálatok stb.), a technológiai szempontú második kötetben (a kölcsönzés gépesítése) és az üzemszervezési szempontú harmadikban (hatékonyság, statisztika stb.).

Amíg egyes témakörök – más-más megközelítésben – ismételten visszatérnek, a régi kézikönyvek néhány hagyományos témaköre nem fért be az új koncepcióba és kimaradt a könyvből. Elmaradt a könyv- és könyvtártörténet, elmaradt a bibliológiai alapfogalmak ismertetése és teljes egészében a nem gépesítési értelemben vett, hanem szabványokkal leírható könyvtári technológia, mint pl. a katalogizálás, az adminisztráció stb. Az új mű nem a könyvtári i s m e r e t e k, hanem a könyvtári p r o b l é m á k körképét kívánja adni, bevezetője szavaival: „tájékoztatni mind a tanuló, mind a gyakorló könyvtárosokat az NSZK könyvtárügyének új fejlődési szakaszáról és időszerű problémáiról, valamint a jelenlegi elméleti irányzatokról”. Szerényen – avagy óvatosan – azt is hozzáfűzi a bevezető, hogy ez a mű nem kívánja pótolni a régi Handbuch-ot. A könyvtártörténet és a könyvismeret kimaradását pl. egy másik tervezett kézikönyv, „A könyv- és könyvtárismeret alapjai”-ra hivatkozva indokolják a szerkesztők.

Két másik vonatkozásban is felmerül a teljesség kérdése egy ilyen vállalkozás esetében: 1. Az adott ország gyakorlatán túl milyen széles mezőnyt képes tükrözni a világ könyvtárügyéből? 2. Képes-e valamennyi könyvtártípus problémáját átfogni? – Az új összegezés mindenekelőtt az NSZK könyvtári világának tükré kíván lenni, „e mellett utal más országok könyvtárügyére is, elsősorban az angolszász országokra” – így az előszó. Közismert az NSZK könyvtárügyének erős – és egyoldalú – angolszász orientáltsága. Ez pontosan tükröződik a kézikönyvben is. Megismerhetjük belőle a nyugatnémet könyvtárügyet teljességében, az angol-amerikai könyvtárügyet tendenciáiban, de ami ezen túl van, fehér folt marad. Az egy-két, teljesen ötletszerű utalás például sem a szovjet, sem a skandináv könyvtárügy tendenciáiról nem ad reális képet, hogy a könyvtári glóbusz kisebb országairól ne is beszéljünk! (A magyar könyvtárügy egyszer szerepel a könyvben: egy angol nyelvű KMK kiadvány nyomán olvashatunk – tárgyyszerűen – könyvtári kutatásaink helyzetéről, tervezéséről és koordinálásáról.)

Következetesebb és sikerebb volt az egyetemességre törekvés a különféle könyvtártípusok terén. A fejezetek többségének sikerült a szak-, a közművelődési és a felsőoktatási könyvtárak közös, általános kérdéseit megragadnia. Kevés helyen kellett csak kényszerű kivételt tenniük: ahol a problémák könyvtártípusonként annyira eltérőek, hogy közös tárgyalásuk lehetetlennek mutatkozott, ott egy-egy témakör többször is megismétlődik. Így külön fejezetet kapott a közönségkapcsolatok témája a szak- és a közművelődési könyvtárakban, az AV eszközök kérdése a közművelődési és iskolai, valamint a felsőoktatási könyvtárakban.

Az ilyen hatalmas vállalkozásnak elkerülhetetlen kérdése: egy vagy sok szerző műve legyen-e? Az alternatíva a következő: Egy (vagy kevés) szerző = egységes szemléletmód és színvonal – hiányos részismeret; sok szerző – elmélyült részismeret – eltérő szemléletmód, egyenetlen színvonal. A müncheni kiadvány az utóbbi utat választotta, mivel a szerkesztők véleménye szerint „a gyűjteményes kötet előnyei felülmúlják a hátrányokat, melyek az egyes fejezetek nézőpontjának, stílusának, minőségének egyenetlenségéből fakadnak.”

Az általános kérdések után tekintsünk végig az egyes kötetek tartalmán.

Az első kötet alcíme: *Társadalmi szempontok*, fejezetei pedig két nagy témakörre oszthatók. Az elsőben a könyvtárügy hagyományosan alapvető irányítási-szervezési kérdései szerepelnek (Könyvtárelmélet, A könyvtárügy tervezése, Szervezési kérdések, Könyvtáros pályakép és képzés c. fejezetekkel). Kiemelkedik közülük mind terjedelmében, mind átgondolt kidolgozottságában a könyvtárelmélettel foglalkozó nyitó fejezet. (Mellesleg: nemzetközi horizontja és nyitottsága is ennek a legszelebb.) Tanulságos, hogy milyen kutatási területeket emel ki: A könyvtár és a társadalom; információszolgáltatás – használó – használat; információhordozók (a könyv és egyéb dokumentumok); könyvtárügy; a könyvtári munka szervezése; a személyzet; a technika (könyvtárépítés, gépesítés, a számítógép alkalmazása); gazdasági kérdések; tervezés.

A kötet másik felét a könyvtár és társadalmi környezete, avagy: a könyvtár és használói alcímmel illethetnénk. A következő fejezetekből áll: Közönségkapcsolat és propaganda; Könyvtárhasználó vizsgálat mint a könyvtárvezetés segédeszköze; Könyvtárhasználatra oktatás. Mindezt kiegészíti egy tanulmány az empirikus szociológiai vizsgálatok módszereiről.

Érdeemes eljárni a gondolattal: milyen fejezetekből állna egy elképzelt 1980-as magyar kézikönyvnek „A könyvtár és társadalmi környezete” c. része. Érdeklődésünk intenzitása és szakirodalmunk felkészültsége alapján bizonyára szerepelne benne az olvasáskutatás témaköre is, ami az NSZK műből hiányzik, viszont az ott olyan hangsúlyos könyvtárhasználó kutatás nálunk csak most kezd megalapozottabban kibontakozni, aligha érett még a szintézisre. Az NSZK kézikönyvnek semmi mondanivalója nincs az alsó- és középfokú iskolai oktatásban folyó könyvtárhasználatra nevelésről – nekünk lenne egy fejezetre valónk, – az egyetemen folyó könyvtárhasználatra oktatás terén viszont a mi szerény keretek közé szorított kezdeményezéseinkkel szemben igen gazdag tapasztalati-módszertani anyagot tud felvonultatni. (Igaz, nagyrészt angol-amerikai példák segítségével.)

A második kötet alcíme: *technológiai szempontok*. Ez a legvaskosabb kötet: 500 oldalas. A nagy terjedelem kétharmadát egyetlen témakör foglalja le: a számítógép könyvtári alkalmazása.

Aki könyvtárosok számára kívánja a számítógép alkalmazásával kapcsolatos ismereteket összefoglalni és átadni (oktatás, továbbképzés vagy kézikönyv formájában), mindenképp azzal a kérdéssel találja szembe magát: milyen legyen az arány a komputer matematikai-technikai alapfogalmainak ismertetése és az alkalmazás sajátosan könyvtárosi kérdéseinek tárgyalása között? A szerkesztők döntése: két fejezet (Hardware, Software) írja le a minden alkalmazó számára szükséges alapismereteket, – ezzel mellesleg azt is példázva, hogy a számítógép ismerete a könyvtárosi alapismeret kihagyhatatlan részévé vált, – ugyanakkor hat fejezet részletezi a könyvtári alkalmazás kérdéseit. Külön foglalkozik az állománygyarapítás, a katalogizálás, a kölcsönzési rendszer és a tájékoztatás gépesítésének lehetőségeivel, valamint a kialakult rendszerek összekapcsolásának problémájával. Minden területnél jól tájékoztató helyzetképet kapunk nemcsak az NSZK könyvtáiról, hanem a könyvtárgépesítésben elől járó más országokról, mindegyikről az Egyesült Államokról is. *A kézikönyv számítógépes fejezetei jól szerkesztett,*

összefüggő egésznek alkotnak, s kitűnnek gyakorlati szemléletmódjukkal, közérthető stílusukkal is. Véleményem szerint a magyar könyvtárosképzésnek és továbbképzésnek, de ezen túl is: a magyar könyvtárosok önképzésének nagy nyereséget jelentene, ha ezt a részt magyarrá fordítva tankönyvként is használhatnánk.

A technológiai megközelítésű második kötet további lapjai a lassan „hagyományossá” váló gépesítési témaköröket tartalmazzák: *r e p r o g r á f i a*, *m i k r o t e c h n i k a* (külön tárgyalva a technikai kérdéseket és külön az eszközök könyvtári alkalmazásának lehetőségeit), *AV - e s z k ö z ö k* (hangzó anyagok, filmek, szorosán vett AV-anyagok, mikrofilmek, modellek stb.), végül pedig egy nyulfarknyi írás a *k ö n y v t á r é p í t é s - r ő l*. (Meglepetés, hogy az utóbbit nem NSZK-beli szerző írta, hanem osztrák.)

Az első két kötet a könyvtárosoknak szól, a harmadik viszont, mely az *ü z e m - g a z d a s á g i s z e m p o n t o k* alcímet viseli, kifejezetten a könyvtárvezetőknek. A magyar olvasónak első pillantásra meglepő, hogy ez a téma – mely a mi szakirodalmunkban és felsőoktatásunkban összehasonlíthatatlanul szerényebb helyet kap csak – itt önálló kötetet és ilyen nagy hangsúlyt nyer. A terjedelmet egyébként az is növeli, hogy a problémacentrikusabb előző két kötetrel szemben itt sokkal több a részletező tárgyi leírás: táblázatok, rajzok, statisztikai sorok stb. Tartalmát tekintve a többihez hasonlóan ezt a kötetet is a teljes témakört átfogó, terjedelmesebb fejezet vezeti be „Az üzemgazdasági tervezés, szervezés és ellenőrzés” címmel, amit a következő témakörök követnek: Költségszámítás; Ráfordítás – teljesítmény elemzés; Munkahelyek kialakítása; Intézményvezetés általában; A könyvtári üzem vezetése; Könyvtári statisztika.

Az üzemgazdasági témájú harmadik kötet egyrészt az NSZK könyvtári viszonyait tükrözi (kifejezetten nagy könyvtárak igazgatóinak szól), másrészt az NSZK üzemgazdasági viszonyait és elveit mutatja. Egy elképzelt magyar „Könyvtárvezetési ismeretek” felépítésében és részleteiben is eltérő lenne, szerzői azonban sok haszonnal forgathatnák, gyümölcsöztethetnék és részben adaptálhatnák ezt az alapos, részletesen kidolgozott könyvet.

Befejezésül még egy tanulságos apróság. Minden fejezet írója feltünteti, méghozzá hónapra kiterjedő pontossággal, hogy mikor zárta le tanulmányát, azaz milyen időpont állapotát tükrözi írása. Némely esetben ez a dátum: 1976 március. Az 1220 oldalas mű még ugyanebben az évben megjelent (28 szerző, 3 szerkesztő közös munkája)! Apróság?

KATSÁNYI SÁNDOR